Lesbrief voor groep 7 & 8

2000 jaar oude sporen

Archeologie & Romeinen in Nederland

Colofon

Deze lesbrief is onderdeel van een educatief project van Stichting Romeinenfestival en Weekend van de Archeologie.

Ontwikkeling: Martine van Empel en Suzanne Klüver

Afbeeldingen:
Voorpagina: eigen materiaal en publieke ruimte internet
Blz 7: Bataafse ruiter - fotografie: Paul vd Heijden, fotobewerking: Stijl10
Blz 8: Bullyland-figuren - fotografie en bewerking: Stijl10
Blz 9: Illustratie omwalling Kops Plateau - Alexander Schneider
Blz 10: Bewerking van overzichtskaart Kops Plateau - Bureau Archeologie en Monumenten Gemeente Nijmegen
Blz 13: Aardewerk resten - Museum Het Valkhof
Blz 13-14: Replica's & historisch aardewerk - eigen materiaal en publieke ruimte internet

Vormgeving & illustraties: Martine van Empel (Stijl10)
Filmmateriaal: De Archeoloog (Archeos)

www.romeinenfestival.nl
www.weekendvandearcheologie.nl

© Stichting Romeinenfestival

2000 jaar oude sporen
Archeologie & Romeinen in Nederland

Deze lesbrief bevat 2 lessen van elk ongeveer een uur:
- Les 1 spitst zich toe op een deel van de Romeinse geschiedenis van Nijmegen.
- Les 2 is een kennismaking met de wereld van de archeologie.

Doelgroep: groep 7 & 8 basisonderwijs

De lesbrief sluit aan bij:
- Canonvenster: De Romeinse limes
- Tijdvak 2: Grieken en Romeinen (3000 voor Chr. – 500 na Chr.)

Leerdoelen bij deze lesbrief:
- De leerling heeft kennis van een aantal aspecten van de Romeinse limes.
- De leerling kan de limes aanwijzen op een kaart van Nederland.
- De leerling heeft kennis over een Romeins legerkamp in Nijmegen.
- De leerling weet wat archeologisch onderzoek is.
- De leerling kan archeologie koppelen aan tijd.

Benodigde kennis:
Algemene kennis over de Romeinse tijd en de aanwezigheid van Romeinen in Nederland.

Deze lesbrief bevat:
- Instructies, leerlingenwerkbladen en antwoordblad les 1: De Romeinen waren hier!
- Instructies les 2: Wat is archeologie?

Meer lessuggesties
Voor een uitgebreidere les over de limes of gewoontes en gebruiken van Romeinen:
http://entoen.nu/romeinselimes/lessen/po-docent

Meer informatie
http://entoen.nu/romeinselimes
http://spannendegeschiedenis.nl/de-romeinen
http://www.surfspin.nl/noviomagus.html
http://www.surfspin.nl/limes.html
http://www.surfspin.nl/bataven.html
http://www.archeos.nl/

Les 1: De Romeinen waren hier

Duur: 1 uur

Benodigdheden/ voorbereiding:
- Digiboard of computer met beamer
- Uitgeprinte werkbladen (blz 4 t/m 10 van deze lesbrief) voor leerlingen
- Evt. een Atlas

Les:
Eerst een kort klassikaal deel, vervolgens in groepjes van 2 of 3 en eventueel een centrale afsluiting.

- Inleiding Centraal: (15 minuten)
Bekijk als inleiding een van de volgende filmpjes:
- Het videofragment over de Romeinse commandopost in Nijmegen op:
www.spannendegeschiedenis.nl/de-romeinen/nijmegen-romeinse-commandopost
- Een van de 2 schooltv-beeldbankclips op www.entoen.nu/romeinselimes:
De Romeinen & Alle wegen leiden naar Rome

- Leerlingen Individueel: (25 a 35 minuten)
Leerlingen lezen de bronteksten en maken de opdrachten op de leerlingenwerkbladen (blz. 5 t/m 10 van deze lesbrief). Als er te weinig tijd is voor alle opdrachten kan gekozen worden om alle leerlingen opdracht 1 te laten maken en ze te laten kiezen tussen opdracht 2 en 3.

- Afsluiting Centraal (10 minuten)
Als er tijd over is kunnen de opdrachten klassikaal worden nagekeken en besproken. Als dit niet zo is, kunnen de opdrachten door de docent worden nagekeken.

Extra opdrachten bij deze les:
(optioneel)

- Ontwerp zelf een wapenschild.

- Maak een affiche over het Romeinse leger.

- Laat leerlingen in tweetallen zelf op papier of karton een molenspel tekenen en het spel spelen ---------->

De Romeinen waren hier!

Lees de 3 bronteksten en maak bij elke tekst de opdrachten.

Brontekst 1.

De limes

De Romeinen kwamen oorspronkelijk uit Rome. De keizers waren er de baas en die wilden heel veel land in hun bezit hebben. Hiervoor stuurden ze soldaten vanuit Rome alle kanten op om land te veroveren. Grote delen van Zuid-Europa en Noord-Afrika, maar ook de noordelijke delen van Europa. Zo kwamen de Romeinen ook terecht in het gebied waar tegenwoordig Nederland ligt. Nederland is niet helemaal veroverd, omdat het Romeinse rijk hier stuitte op de Germanen, en die bleken te sterk. Zo bleven de Romeinen steken bij een rivier in het midden van ons land, de Rijn. Deze rivier werd de grens van het Romeinse rijk in het noorden. Deze grens noemen we de limes.

Opdracht 1:

a. Op de kaart hieronder zie je de Romeinse limes aangegeven met daarop een paar plaatsen waar Romeinse forten hebben gestaan: Alphen a/d Rijn, Katwijk, Utrecht, Vechten en Nijmegen. Zet de juiste plaatsnamen achter de nummers. Als je het niet zeker weet mag je het opzoeken.

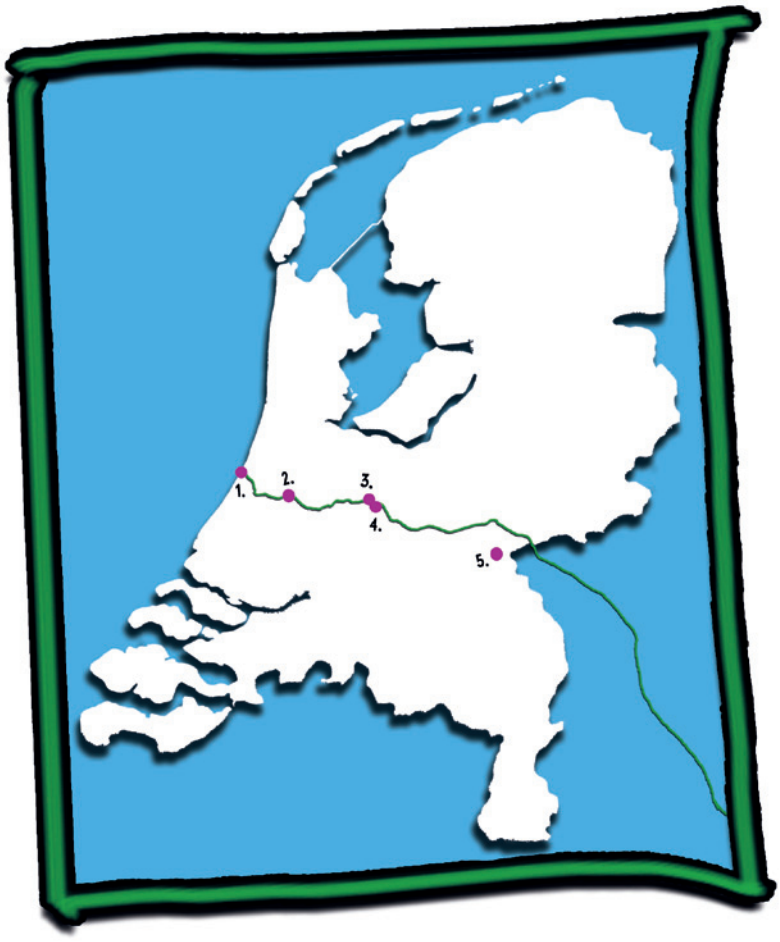

1. .....
2. .....
3. .....
4. .....
5. .....

b. Deze 5 plaatsen hadden in de Romeinse tijd andere namen, namelijk:
Ulpia Noviomagus, Fectio, Trajectum, Albaniana en Lugdunum Batavorum.

Verbind de Romeinse plaatsnaam met de huidige naam. Het is lastig, maar sommige plaatsnamen lijken nog wel een beetje op de oude naam.

c. De Rijn was de grens van het Romeinse rijk. Waarom was een rivier een goede grens voor de Romeinen denk je?

.....

.....

.....

Brontekst 2.

Bescherming van het Romeinse Rijk

De limes werd door de Romeinen goed bewaakt tegen hun vijand in het noorden: de Germanen. Daarom werden er langs deze grens wachttorens en forten gebouwd.

In het begin bij de verovering van de Noordelijke gebieden (rond 19 V Chr) bouwden de Romeinen een heel groot kamp op de Hunerberg. Dit is een hoger gelegen gebied aan de rand van het huidige Nijmegen. Het bleek al snel dat zo'n groot kamp hier niet nodig was, want de lokale bevolking gedroeg zich rustig. Daarom bouwden ze wat later, rond 12 voor Chr. een klein kamp als commandopost met enkele honderden soldaten.

In het jaar 69 bleek opeens toch dat het gevaar niet alleen vanaf de andere kant van de limes kwam, maar ook vanaf hun eigen grondgebied. In dat jaar kwamen de Bataven namelijk in opstand. Tot die tijd woonden de Bataven in alle vrede tussen de Romeinen en vochten ze zelfs mee in het Romeinse leger. Maar tijdens de opstand hebben ze bijna alle forten aan de limes verwoest.

Na 69 na Chr. werd het grote legerkamp bij Nijmegen weer opgebouwd door de Romeinen. Hier werd een legioen dat bestond uit 5000 soldaten gelegerd. Zij moesten hier een oogje in het zeil houden voor het geval er weer stammen in opstand zouden komen. In geval van nood konden ze ook andere soldaten bij de limes helpen met het bewaken van de grens.

Bataafse Ruiter op het Romeinenfestival

Opdracht 2

Op de volgende pagina zie je twee figuren met verschillende rangen uit het Romeinse leger, een centurio en een legionair. Zet de volgende woorden op de juiste plek in de tekst naast de figuur waar het volgens jou hoort te staan:

centurio wapenstok schild

zwaard

legioen pluim soldaat

eretekens lorica segmentata

Dit is een .....
Hij is de baas van de soldaten. Hij is de aanvoerder en hij zorgt voor de opleiding van de legionairs.

Hij draagt hier een maliënkolder, een soort harnas gemaakt van heel veel ijzeren ringetjes. Hij is te herkennen aan de ronde medailles op zijn borst, ook wel ..... genoemd, en een helm met een dwarse ..... op zijn hoofd.

Met zijn ..... slaat hij zo nu en dan ongehoorzame soldaten. Als legionair moet je dus voor hem oppassen.

Dit is een ..... Bij de Romeinen heette dat een legionair. Samen met 4999 anderen vormt hij een .....

In zijn hand heeft hij een gladius. Dit is een ..... Hier vecht hij mee.

Om zich te beschermen heeft hij in zijn andere hand een ..... Dit heet een scutum.

Ook draagt hij een harnas van verschillende stalen platen. Deze stukken worden ook wel segmenten genoemd. Dit harnas heet een ....

Brontekst 3.

Legerkampen in Nijmegen

In Nijmegen hebben een paar Romeinse legerkampen gelegen, bijvoorbeeld op het Kops Plateau. [eau spreek je uit als oo]

Een plateau is een hoge, platte vlakte die grenst aan een steile afgrond. Omdat het zo hoog lag, kon je vanaf het kamp op het Kops Plateau kilometers ver kijken.

Het kamp dat hier is teruggevonden was kleiner dan normaal. Maar door de grote poorten, de vele torens en de enorm brede muur maakte het toch veel indruk op de mensen in de omgeving.

Waarschijnlijk is dit kamp een commandopost van het Romeinse leger geweest. Bij archeologische opgravingen is een luxe **commandantswoning** teruggevonden. Zo'n woning heet een praetorium.

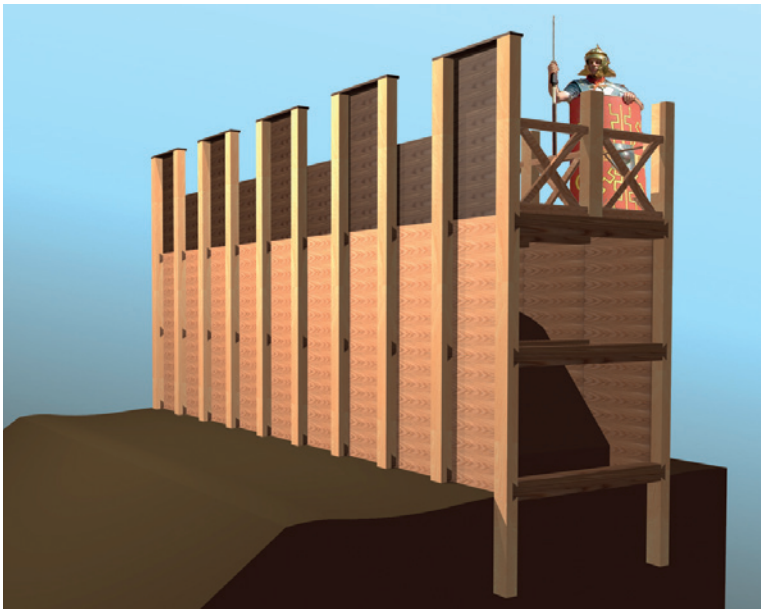

Een stukje van de muur zoals die er uit zag op het kamp op het Kops Plateau.

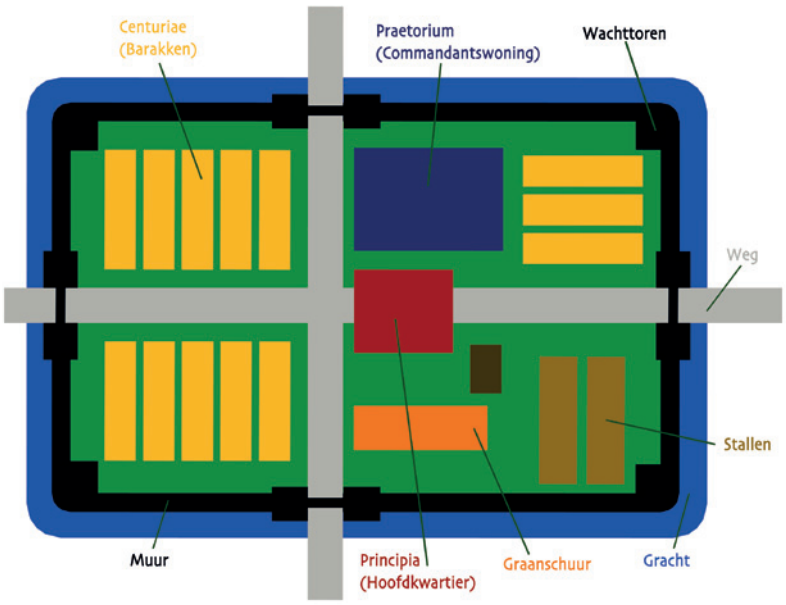

Plattegrond van een Romeins legerkamp

In het Romeinse rijk lagen veel legerkampen. Die zagen er allemaal ongeveer hetzelfde uit (zie de afbeelding hierboven) . Er lag altijd een **gracht** omheen Naast de gracht stond een hele dikke muur. Die bestond uit houten wanden met zand ertussen. (zie de afbeelding hiernaast)

Er liepen altijd twee belangrijke straten door het kamp die het kamp in 4 stukken verdeelden. In het midden van het kamp stond het **hoofdkwartier**. Dit was een groot gebouw. Soldaten kwamen hier om de keizer te vereren en hier kregen ze ook hun bevelen van de commandant.

De meeste legerkampen hadden ook een eigen **graanschuur**. Er werd namelijk ook brood gebakken. Op het Kops Plateau zijn ook **stallen** voor paarden gevonden. Deze lagen daar buiten de muren van het kamp.

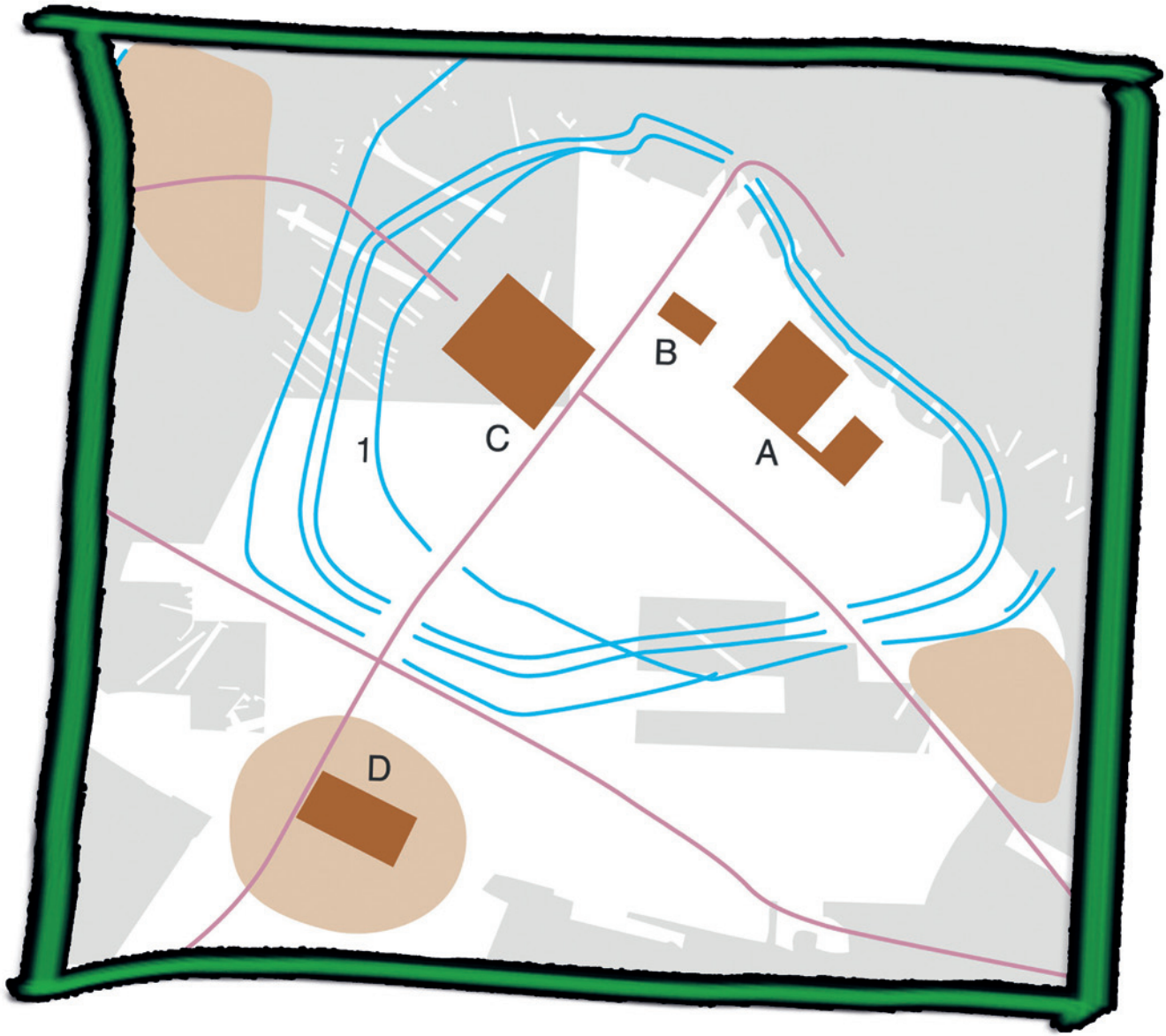

Opdracht 3.

Op het plaatje hierboven zie je een overzichtskaart van wat er teruggevonden is van het legerkamp op het Kops Plateau in Nijmegen. Aan de hand van de tekst uit bron 3 kun je de zwarte vetgedrukte namen bij de letters en cijfers van de kaart zetten.

A. .....

B. .....

C. .....

D. .....

1. .....

Antwoorden Leerlingenwerkblad Les 1

De Romeinen waren hier!

1a.

1. Katwijk
2. Alphen a/d Rijn
3. Utrecht
4. Vechten
5. Nijmegen

1b.

Ulpia Noviomagus	=	Nijmegen
Fectio	=	Vechten
Trajectum	=	Utrecht
Albaniana	=	Alphen a/d Rijn
Lugdunum Batavorum	=	Katwijk

1c.

Een rivier is gemakkelijk te bewaken. Het is een natuurlijke barrière en je ziet de vijand goed aankomen. De bewakers in een wachttoren hadden nog geen telefoon natuurlijk. Ze gebruikten rooksignalen en vlaggen om elkaar te waarschuwen en om berichten door te seinen.

2

1. Centurio, eretekens, pluim, wapenstok,
2. Soldaat, legioen, zwaard, schild, lorica segmentata

3.

A. Commandantswoning
B. Graanschuur
C. Hoofdkwartier
D. Stallen
1. Gracht

Les 2: Wat is archeologie?

Duur: 1 of 1,5 uur
(afhankelijk van de keuzeopdracht)

Benodigdheden/ voorbereiding:
– Digiboard of computer met beamer.
– bij keuzeopdracht 1: papier en tekenmateriaal.
– bij keuzeopdracht 2: zelfdrogende klei (bijvoorbeeld DAS-klei Terracotta) of gewone klei en een oven om de klei in te bakken.

Les:
Eerst een klassikaal deel, en vervolgens individuele opdrachten.

Centraal:

– Introductie: Wat is archeologie en wat doet een archeoloog? (5 min.)
Gesprek over archeologie en vondsten:
Wat kunnen de leerlingen vertellen over de werkzaamheden van een archeoloog en zouden zij zelf archeoloog willen worden?

- Film kijken (25 min.)
Bekijk met je klas 10 filmpjes over het werk van de archeoloog.
De filmpjes zijn te zien op: http://www.archeos.nl
Hierin worden onder andere de volgende activiteiten getoond:

– Grondboring
– Bestuurder graafmachine
– Tekeningen maken in het veld
– Man met metaaldetector
– Waterput onderzoek
– Vondstadministratie
– Waarom archeoloog worden?
– Het onderzoek

Nabespreking film: Wie wil er (nog steeds/ nu wel/ nu niet meer) archeoloog worden?

Zelfstandig:

Na het klassikale deel gaan de leerlingen aan de slag met één van de twee keuzeopdrachten:

– Keuzeopdracht 1: Droom je eigen vondst (30 min.)
In deze keuzeopdracht verplaatsen leerlingen zich in de wereld van een archeoloog. De leerlingen maken een tekening, affiche of schilderij van hun 'gedroomde' vondst. Wat zouden ze willen vinden als archeoloog?

Laat de leerlingen een heel kort verhaaltje bij hun kunstwerk schrijven. Waar is het object gevonden en op welke manier? Hoe ziet het eruit? Hoe oud is het? Waar werd het voor gebruikt? Etc.

– Keuzeopdracht 2: Maak je eigen Romeinse vondst (30-60 min)
In deze keuzeopdracht gaan de leerlingen creatief aan de slag met het ontwerpen en versieren van hun eigen Romeinse pot.

Aardewerk resten van een feestmaal teruggevonden in een latrinekuil op het Kops Plateau in Nijmegen.

Achtergrondinformatie
In het filmpje over de Archeoloog zagen de leerlingen een pot die uit de tiende eeuw (middeleeuwen) kwam. Door een voorwerp in de natte klei te drukken werden deze potten versierd.

Bij archeologische opgravingen op het Kops Plateau is heel erg veel teruggevonden. Zo ook een heleboel scherven van een kostbaar servies.
Er zal regelmatig een feest gevierd zijn. Het was dus bepaald geen armoedig leven in het legerkamp.

De Romeinen kookten in aardewerken potten. Ook dronken ze uit aardewerken bekers. Die zagen er vaak heel mooi uit met gezichten of andere versiering. De Romeinen hebben de draaischijf geïntroduceerd in onze streken. Het gebruik hiervan werd vrij snel overgenomen.

Leerlingen gaan nu zelf een Romeinse pot maken. Dit is ook mogelijk zonder gebruik te maken van een draaischijf. Al zouden de Romeinen het zelf niet op deze manier doen, het lukt zo ook!

Voorbeelden
Kijk voor verschillende voorbeelden van Romeins aardewerk op de volgende websites:
- www.museumhetvalkhof.nl/collecties/zoeken-in-de-collectie.html (zoektermen: vaatwerk/ aardewerk/ terra sigillata).
- www.rmo.nl/collectie/zoeken (zoektermen: terra sigillata/ Romeins aardewerk).
- http://collectie.museumrotterdam.nl/ (zoektermen: terra sigillata/ Romeins aardewerk).
Of gebruik zoektermen voor google afbeeldingen: terra sigillata, Romeins aardewerk & Roman pottery.

Uitleg
De eenvoudigste manier om een pot te maken is om eerst een ronde bal van klei te vormen. Hierna drukken de leerlingen hun duim in het midden, en beginnen zo met het vormen van de pot. Daarna kan de wand gekneed worden en naar boven opgetrokken. We er voor zorgen dat de dikte overal gelijk blijft. De klei nooit brokkelig laten worden.

Een andere manier om een pot te kleien is door deze op te bouwen. Hiervoor wordt van een bolletje klei een rolletje gemaakt op een harde vlakke ondergrond. Deze rolletjes worden op elkaar gestapeld en stevig aangedrukt. Deze werkwijze is heel geschikt om grote potten te maken.

Laat de leerlingen zelf experimenteren met klei en decoraties.

Als de pot 'leerdroog' is kan deze gepolijst worden. Je slaat dan met een latje op de klei, zodat de kleistructuur compacter wordt. Ook kunnen er versieringen aangebracht worden. Bijvoorbeeld inkervingen, indrukken van een stuk touw of schelp of met de nagels en duim. Of door reepjes klei met water op de pot aan de brengen zoals bij de pot op de afbeelding hiernaast.

Op de verpakking van de zelfdrogende klei staat hoe lang de droogtijd bedraagt. Bij het gebruik van gewone klei moeten de potten uiteindelijk nog gebakken worden.

Natuurlijk kunnen de leerlingen ook beeldjes of amuletten maken. Laat je inspireren op de verschillende websites met Romeinse objecten.
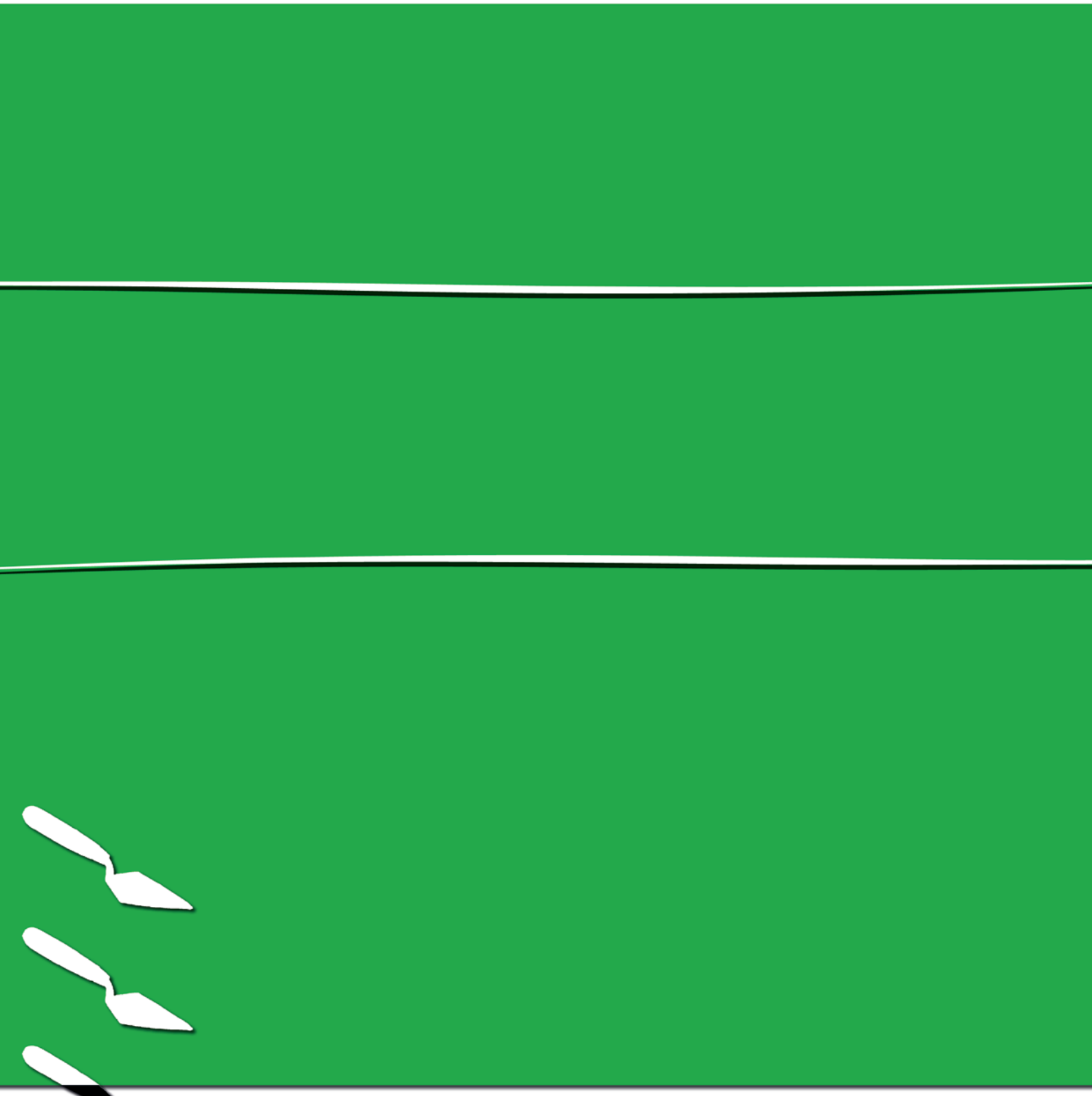
Ruimte voor notities